

TOLSTANČIOS ATMINTIES VARIACIJA RAŠYTOJŲ IŠSIVADAVIMO TEMA

Ginta ČINGAITĖ

Lietuvos edukologijos universitetas

Lietuvių ir lyginamosios literatūros katedra

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

ginta.cingaitė@leu.lt

Naujausia Mindaugo Tamošaičio knyga nėra staigmena su jo ankstesniais moksliniais tyrimais susipažinusiems skaitytojams. Monografija *Prieštaringas iš(si)laisvinimas. Lietuvių rašytojai tautinio atgimimo laikotarpiu*¹ (2016) tarytum užbaigia mokslinę trilogiją² apie sudėtingą ir įtemptą politinę lietuvių rašytojų veiklą vienu ar kitu šaliai svarbiu istoriniu laikotarpiu. Visi šių trijų mokslinių studijų pavadinimai turi emociškai ir semantiškai konotuotus sandus, susijusius su matymu ir regėjimu (*didysis apakimas, skausmingas praregėjimas* ir – galų gale – *prieštaringas išsilaisvinimas*), metaforiškai kreipiančius skaitytoją į savivokos ir vertybinių lygmenius; kartu šie sandai išduoda nuoseklią paties istoriko požiūrio kryptį, jo raidą, istorijos skaitymo ir interpretavimo galimybes. Ir nors įpusėjus trečiajam nepriklausomybės dešimtmečiui sovietmečio kultūros tyrimai įvairių disciplinų lauke jau vainikuoti rimtais darbais³, o intelektualų vaidmuo soviet-

¹ Tamošaitis M., 2016, *Prieštaringas iš(si)laisvinimas. Lietuvių rašytojai tautinio atgimimo laikotarpiu*. Monografija, Vilnius: Gimtasis žodis. – 240 p.

² Tamošaitis M., 2010, *Didysis apakimas: lietuvių rašytojų kairėjimas XX a. 4-ajame dešimtmetyje*, Vilnius: Gimtasis žodis; *Skausmingas praregėjimas: lietuvių rašytojai Antrojo pasaulinio karo metais ir pokariu*, 2014, Vilnius: Gimtasis žodis.

³ Prie monografijos autoriaus išvardytų darbų (p. 12) norėtusi pridurti: Ivanauskas V., 2011, *Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje: tarp stagnacijos ir dinamikos (1968–1988)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas; Ivanauskas V., 2015, *Įrėmintą tapatybę: Lietuvos rašytojai tautų draugystės imperijoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas; *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*, mokslinis redaktorius Česlovas Laurinavičius, 2013. Vilnius, Lietuvos istorijos institutas; Vaiseta T., 2014, *Nuobodulio visuomenė: kasdienybė ir ideologija vėlyvuosiu sovietmečiu (1964-1984)*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai: Lietuvių katalikų mokslų akademija; *Tarp estetikos ir politikos. Lietuvių literatūra sovietmečiu*, 2015. Kolektyvinė monografija, sudarytoja ir mokslinė redaktorė Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

mečiu tiek istoriografijoje, tiek literatūrologijoje ar viešojoje erdvėje aptarinėjamas gana dažnai, Tamošaičio monografijos neabejotinai yra reikšmingos, išryškinančios mažai tyrinėtą aspektą – rašytojų pilietinę poziciją sovietmečiu, jų visuomeninę, kultūrinę veiklą, turėjusią įtakos bendrai Lietuvos (kultūros) istorijai.

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui itin svarbus tautinio atgimimo laikotarpis, t. y. XX a. devintas ir dešimtas dešimtmečiai, kuriuos Tamošaitis ir bando aptarti naujausioje monografijoje *Prieštaringas iš(si)laisvinimas*, be abejo, Lietuvos kultūros istorijai yra lūžinis momentas. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, jis yra netolimas, nemažai to meto įvykių dalyvių dar įmanu pakalbinti (tiesa, autorius yra apsisprendęs analizuoti rašytinius – publikuotus ir nepublikuotus – šaltinius), dalis jų ir šiandien tebedalyvauja visuomeninėje veikloje, kita vertus, skaitant monografiją, tenka nusistebėti, kaip greitai atmintis yra linkusi „pamiršti“ tam tikras reikšmingas to meto įvykių detales, kai kuriuos anuomet kraštutinės įtampos sprendimus, o jų chronologiją jau yra paverčiusi apibendrintu individualios ir kolektyvinės kultūros ženklu. Skrupulingai autoriaus perskaityta ir pristatyta gausi tuos metus reprezentuojanti medžiaga (periodika, publicistikos, atsiminimų, interviu knygos, nepublikuoti archyviniai šaltiniai), atskleidžianti ir bendrąsias laikotarpio tendencijas, ir atskirų rašytojų laikyseną yra labai reikšminga monografijos vertei, taip pat liudija aistringą mokslininko suinteresuotumą nagrinėjama tema. Tačiau atmintis įgyja formą tik žodinės interpretacijos dėka, tai reiškia, kad nė vienas istorinis tyrimas negali būti parašytas be subjektyvaus požiūrio į tiriamą laikotarpį. Jo neįmanoma išvengti, jis lemia faktų atranką, o ši išduoda tyrėjo vertybinį požiūrį ir minties trajektoriją.

Pripažįstant, kad visos teorijos yra redukcionistinės, vis dėlto tenka apgailestauti dėl autoriaus sprendimo monografijoje atsisaityti atskiro teorinio skyriaus ar aiškesnių metodologinių nuostatų deklaravimo. Juk knygoje susikerta keletas kalbėsenų (istoriko, politiko, sociologo, literatūros tyrėjo), atveriančių tarpdisciplininę perspektyvą, todėl skaitytojui būtų buvę pravartu iš anksto susipa-

žinti, kokie teoriniai imperatyvai ir kriterijai monografijos autoriui leido kurti daugiabalsį pasakojimą, o gausius monografijoje pasitelktus faktus vertinti iš įvairaus lygio perspektyvų: institucinės sąrangos, politinių sprendimų, viešosios erdvės, neoficialių elgsenų ir to meto liudytojų asmeninio patyrimo. Taigi šiuolaikinis istorikas vietoje objektyvaus, į absoliučią mokslinę tiesą pretenduojančio, pasakojimo kūrimo yra priverstas nuolat aktyvinti savo rašymo sąmoningumą, suvaldyti diskusinių tiesų polifoniškumą, interpretavimo skirtynes. Kokį siužetą ir reikšmių modelius skaitytojui siūlo Tamošaičio pateiktoji nepriklausomybės ištakų istorijos rekonstrukcija monografijoje *Prieštaringas iš(si)laisvinimas*?

Reikia pastebėti, kad Tamošaitis monografijoje užima platų ir labai intriguojantį tyrimo lauką: aptariamas rašytojų indėlis į Lietuvos persitvarkymo sąjūdį, jų pozicija Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavime, kūrėjų veikla, atkuriant ir įtvirtinant nepriklausomybę. Knygos prieduose pateikta nemažai papildomos archyvinės medžiagos (1989 m. rašytojų, Sąjūdžio Seimo narių sąrašai, įvairūs laišakai aukštiems pareigūnams, Rašytojų sąjungos valdybos pareiškimai ir pan.). Pagrindinis monografijoje analizuojamos gausios medžiagos probleminis akcentas siejamas su lietuvių rašytojų laikysena ir vaidmeniu tautinio atgimimo išvakarėse ir keleri metai po nepriklausomybės atkūrimo, todėl Tamošaitis įvardydamas tyrimo lauką tarytum netiesiogiai žada ir vėl grįžti prie aštriose paskutiniųjų dešimtmečių polemikose išsikristalizavusių nuomonių: „[k]nygoje susikoncentruota į svarbiausią rašytojų veiklą – dalyvavimą tautiniuose įvykiuose, pirmiausia LSP, politinėse valdžios institucijose, reorganizuojant LKP, kitų politinių partijų veikloje“ (p. 13); „[...] išskirtinis dėmesys skiriamas daugiausia diskusijų ir prieštarų vertinimų sulaukusių Juozo Baltušio, Justino Marcinkevičiaus, Virgilijaus Čepaičio (agentas „Juozas“), Vytauto Petkevičiaus, Eduardo Mieželaičio užimtai pozicijai ir visuomenės reakcijai į ją“ (p. 15–16). Autorius prisipažįsta siekiantis ne tik užpildyti „baltą dėmę istoriografijoje“ (p. 12), bet ir įvertinti, o svarbiausia – suprasti,

suvokti tautinio atgimimo metų sudėtingumą, atskirų rašytojų laikysenos, jų tolimesnės visuomeninės, politinės veiklos plėtojimo ar atsisakymo ją plėtoti priežastis. Tokie mokslininko užmojai suponuoja tekstų interpretavimo dialoginę kryptį, raiškiausią pavidalą įgavusią hermeneutikos tradicijoje. Pasak Aušros Jurgutienės, „[g]ebėti tekstą interpretuoti čia reiškia gebėti senas tiesas suprasti iš naujo, gebėti mąstyti priešingybėmis ir gebėti būti pokalbyje su *Kitu*“⁴, tad interpretacija suvokiama kaip dviejų kultūros dalyvių diskusinis / komunikacinis veiksmas, iškeliantis supratimo ir apmąstymo, o ne aiškinimo ir pažinimo aspektus.

Dauguma Tamošaičio įžvalgų, ypač aptariant tautinio atgimimo išvakarių atmosferą, tiesiogiai susijusią su persitvarkymo įvykiais, jų peripetijomis, veržliomis Sąjūdžio idėjomis, visuomeninio judėjimo išplitimu, yra taiklios ir įdomios. Tautinio atgimimo pradžios laikotarpiui apibūdinti turbūt labiau tiktų ne mokslo terminija, o žodis „atmosfera“, kurio vien racionaliū būdu neįmanoma suvokti. Monografijos autoriui dažnai pavyko perteikti tą atmosferą tinkamai įveiklinus empirinę medžiagą, kai patys tekstai kalba už save, – dažnu atveju cituojami teksto fragmentai net nereikalauja istoriko komentaro. Tamošaitis argumentuotai įrodo, kad „daugelį svarbių problemų į viešumą jie [rašytojai] pradėjo kelti pirmieji“ (p. 32), jam rūpi chronologiškai rekonstruoti ne tik daugiatūkstantinių mitingų, manifestacijų, susirinkimų diskusijas, kuriose aktyviausiai dalyvavo rašytojai, bet ir atskleisti gilesnius visuomeninius procesus, atkurti euforišką, pakankamai rizikingą Sąjūdžio pradžios toną. Daugiabalses to tono intonacijas, nors ir vertindamas atsargiai (p. 15), Tamošaitis vykusiai „suaudžia“ iš tuometinių straipsnių, publikuotų kalbų, viešų rašytojų pasisakymų, kurie yra, tikėtina, autentiškesni ir patikimesni nei po daugelio metų nuo praėjusių įvykių parašyti atsiminimai. Be abejo, prisiminimus, kalbas ar autentiškas įvykių dalyvių pastabas, interviu nelengva derinti metodologiškai, tačiau vykusiai atsirinkti įvairių tekstų fragmentai rodo, kaip skirtingos

⁴ Jurgutienė A., 2003, Dialogas su tekstu. – *Lituanistica*, 4 (56), 86.

perspektyvos papildo viena kitą, kuria dialogą. Ten, kur istorikas eksponuoja „nuogus“ dokumentus, faktus (protokolų medžiagą, įsakymus, posėdžių stenogramas), tarsi dingsta tam tikras fenomenologinis anuometinių įvykių patyrimas, prarandama tuomet vyravusi dvasia, sudėtingų ginčų ir sprendimų aura. Panašią gyvo žodžio galią viename sovietmečio literatūros tyrimų seminare yra įvardijusi teatro kritikė Gražina Mareckaitė: „dramos tekstas yra tik parašyti žodžiai. Įspūdingą, net kardinaliai priešingą prasmę jiems gali suteikti aktorius intonacija...“ Todėl galvočiau, kad Tamošaičio tyrimas, o kartu ir istoriografijos bei kultūrologijos studijos būtų laimėjusios, jei autorius probleminei analizei rūpimais klausimais būtų apklausęs aprašomo proceso dalyvius. Pagirtinas monografijos autoriaus noras knygoje pateikti anuometinėje spaudoje mažiau eksploatuotas nuotraukas, o šaltinių ir literatūros sąrašas, ypač archyvinių šaltinių ir periodinių straipsnių, tikrai pasitarnaus ne vienam būsimam šio laikotarpio tyrėjui. Tiesa, reikėtų paminėti, kad knygoje palikta redakcinio broko: korektūros ir net gramatikos klaidų (itin įstringa *politinis režimas...*).

Galima pritarti istorikui, jog esminį vaidmenį naujo judėjimo telkimui atliko kūrybinė inteligentija, ne vieną sovietinį dešimtmetį buvusi savotiškoje opozicijoje partiniam mąstymui (p. 28). Nepaisant to, kad sovietmečiu nemaža dalis kultūrinio elito bandė pritaipyti oficialiojoje erdvėje, tačiau, pradėjus klostytis politiškai palankesnėms aplinkybėms, būtent jie pirmieji neformalias, „uždarytų durų“ Sąjūdžio diskusijas drąsiai perkėlė į viešumą ir ėmė kovoti už permainas. Monografijos *Išvadose* Tamošaitis įvardija palankius faktorius, leidusius susiformuoti Sąjūdžiui ir keisti visos visuomenės elgseną: tai Michailo Gorbačiovo pradėtos vykdyti reformos, faktinis spaudos cenzūros sumažėjimas, didesnė viešosios nuomonės raiškos galimybė. Todėl monografijos autorius tarytum perša skaitytojui nuomonę, kad Sąjūdžio atmosfera ir tos atmosferos dėka įvykdytas politinės sistemos perversmas yra priežasties ir pasekmės ryšio lemta įvykių linija ar grandinė.

Žinoma, tautos dvasios ryžtas ir pasiryžimas gali būti suvokti ir aprašyti kaip vientisa istorija, jei monografijos autorius pirmenybę teikia linijiniam mąstymo būdui.

Vis dėlto skaitant tolimesnius monografijos skyrius, kuriuose pasitelkiama medžiaga, kalbanti apie pirmuosius konfliktus Sąjūdžio viduje, parodanti sudėtingus nepriklausomybės įtvirtinimo darbus (institucinės rašytojų organizacijos pertvarkos, kultūros politikos formavimas, reali Nepriklausomybės praradimo grėsmė 1991 m.) ar gerokai komplikuotesnius rašytojų laikysenos variantus, polemizuoti su autoriaus siekiu viską pamatyti ir aprašyti kaip liniją norisi vis daugiau. Tęsdamas anksčiau sukurtą objektyvios istorinės tikrovės naratyvą, kuriame, tiesą sakant, neiškelta nei daug hipotezių, nei problemų analizės, Tamošaitis kartu parodo ir subjektyvios mokslininko patirties svarbą.

Ypač šis subjektyvumas matyti skyriuose apie prieštaringai vertinamų rašytojų bloką („Vienas prieš visus: Juozas Baltušis“; „KGB šmėkla tarp rašytojų“, „Girnose – Justinas Marcinkevičius“, „Agentas ‚Juozas‘: Virgilijaus Čepaičio byla“; „Vytauto Petkevičiaus ‚Opozicija““, „Nereikalingas žmogus“). Perspektyvu, kad rašydamas apie pasirinktus autorius (būtina pastebėti, kad apie Virgilijaus Čepaičio ir Vytauto Petkevičiaus laikyseną tautinio atgimimo metais iki šiol tebuvo fragmentiškų, vienaspekčių nuomonių, išsibarsčiusių įvairioje spaudoje), Tamošaitis siekia atsižvelgti į kuo platesnį kūrybos, visuomeninės veiklos, literatūrinį ir kultūrinį tyrimų kontekstą. Tačiau istorikas, siekdamas „suprasti šių rašytojų laikyseną“ (p. 16) atkūrus nepriklausomybę, pakliūva į spąstus, nes, vertindamas pasikeitusią politinę situaciją, jis ir iš rašytojų pareikalauja tokio paties radikalaus pasikeitimo, lyg pamiršdamas, kad žmogaus mąstymas ir istoriniai įrašai šalies istorijos metraštyje nėra tapatūs dalykai.

Nesileisdama į platesnius svarstymus apie sovietmečio realybės ir ideologijos gniaužtus (pastaruju dešimtmečiu apie kai kuriuos minimus autorius virė viešos ir ugningos diskusijos), išei ties tašku laikyčiau nuomonę, kad tik pats žmogus turėtų prisiimti

atsakomybę už savo moralines nuostatas, vertybes ir veiksmus. Prieš imantis būti teisėju reikia gerai suvokti įvairias aplinkybes, matyti smulkmenas ir niuansus, tačiau, pirmiausia, pripažinti žmogaus teisę klysti. Galbūt panašiais principais rėmėsi tuometinė (1992 m.) Rašytojų sąjungos valdyba, stengdamasi išlaikyti tam tikros mediatorės, skirtingų jėgų, mąstysenų sutaikytojos, o ne dorovinio budelio vaidmenį, kai ne vieną sykį svarstydama jokiais dokumentais nepagrįstus sovietmečiu „prasižengusiųjų“ rašytojų klausimus, sulaukdavo raginimų „išsiskirstyti, išvalyti savo gretas, pasidalinti į dvi ar net kelias grupes“, tačiau to taip ir nepadarė (V. Martinkus, p. 127).

Tik nuomonės kraštutiniu galima laikyti tai, kad istorikas Tamošaitis beveik prokuroriškai vertina sovietmečiu gyvenusių žmonių elgseną, žvelgdamas į juos normatyviniu žvilgsniu, lyg tikėdamas, kad emocinis atsiribojimas nuo sovietmečio (autorius vis akcentuoja, kad nei Baltušis (p. 121), nei Mieželaitis (p. 173–174) neišdavė savo ideologinių įsitikinimų) automatiškai reikštų išsivadavimą iš sovietinių vertybių ir nuostatų. Gausiais pastarojo dešimtmečio sovietologiniais tyrimais įrodyta, kad grynai ideologinė vertybinė sistema sovietmečiu funkcionavo visuomenėje tik iš dalies, todėl gal produktyviau būtų analizuoti, kaip ar kodėl žmonių elgsena (ne)sutapo su vertybinėmis sovietinės valstybės nuostatomis. Kontekstinio fono nereflektuojanti Tamošaičio kuriamo pasakojimo logika sugestijuoja mintį, kad sovietmečiu aktyvia ideologijos įkūnytojų veikla užsiėmusiems rašytojams svarbiausia buvo laiku užimti tinkamas pozicijas, susiorientuoti situacijoje, vardijant „gerus darbus“. Monografijos autorius akivaizdžiai „advokatauja“ Baltušiiui, tarytum pritardamas gyvenimo aiškinimo modeliui, grįstam binarinėmis opozicijomis (prisitaikymas = pasipriešinimas / kolaboravimas), taip iš tyrimo akiračio išleisdamas tuometinio gyvenimo sudėtingumą. Tiesa, pamiřtama, kad, iš vienos pusės, „vienoks ar kitoks neatsakingas poelgis“, dėl kurio „genialūs rašytojai ilgam laikui bus pasmerkti, tas pats ištiks jų kūrybą“ (p. 123), ir, iš kitos pusės, kryptinga viso

gyvenimo politinė, visuomeninė veikla, pačių veikėjų pristatoma kaip nesąmoninga, lyg buvo veikiama neturint supratimo apie savo vaidmenį, – turi esminių skirtumų. Negalima neigti, kad 1990 m. Baltušio viešai išsakyta Sąjūdžio ir Lietuvos nepriklausomybės kritika atsuko visuomenės neapykantos strėles į rašytoją (p. 115), tačiau Tamošaičio pateikiamas visos Baltušio veiklos apibendrinimas perdėm ribotas, jam trūksta refleksijos apie tai, kad vertindama Baltušio žodžius tauta skausmingai reagavo ne tik į jų turinį, bet ir į ankstesnę rašytojo politinę veiklą (visą gyvenimą nomenklatūros teikiamus privalumus, kūrybinio talento panaudojimą rašant ideologinius skundus, nulėmusius kitų gyvenimus⁵). Todėl naivoka ir net neetiška rodosi Baltušio ir Nobelio premijos laureato Knuto Hamsuno, Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais įtikėjusio Europos atgimimu Hitlerio politikos dėka, veiklos lyginamoji analizė⁶. Štai vienas iš jos punktų:

Baltušis tautinio atgimimo metais, o Hamsunas Antrojo pasaulinio karo metais, būdami rašytojai, neužėmė svarbių politinių postų, o jiems primetamus „nusikaltimus“ padarė savo poziciją pareikšdami žiniasklaidoje ar pasakytomis kalbomis. Jie abu nepasirašinėjo po juridiniais įstatymais, nuo kurių būtų priklausęs daugelio jų tautiečių likimai, dažnai pasibaigę tragiškai. Todėl J. Baltušio veiklos poveikis savo tautiečiams tautinio atgimimo ir K. Hamsuno Antrojo pasaulinio karo metais yra ne toks jau didelis ar toks jau nusikalstamas kaip, tarkim, Mykolo Burokevičiaus, Juozo Jarmalavičiaus, Juozo Kuolelio – tragiškųjų 1991 m. sausio 13 d. įvykių svarbių veikėjų ar Vidkūno Kvislingo – Norvegijos pronacistinės vyriausybės vadovo, nuo kurio sprendimų tiesiogiai nukentėjo dauguma norvegų. (p. 121)

Atrodytų, kad Tamošaitis, nors ir bando svarbiausias laikotarpio konfliktines situacijas analizuoti per istorinius, socialinius ir diskursyvinius pjūvius, tačiau išlaiko savo ankstesniuose moksliniuose darbuose dominavusius santykio su istorine medžiaga

⁵ Apie politinį susidorojimą Baltušio skundo pagrindu su Kaziu Boruta žr.: Dalia Striogaitė, 2009, Juozas Baltušis partinio budrumo sargyboje. – *Naujasis Židyns-Aidai*, 8–9.

⁶ Tamošaitis niekaip nevertina fakto, kad Norvegijoje Hamsunui pokariu iškelta byla, kurios nuosprendžiui rašytojui buvo skirta piniginė bauda „dėl padarytos žalos savo šaliai“ (p. 122).

ir interpretavimo įpročius: autorius daug kur primena „visažinį pasakotoją“, kuris tiki žinantis teisingo žmogaus elgesio modelius.

Apskritai, monografijos autorius savaip panaudoja dar Alfonso Nykos-Niliūno išsakytą rūpestį, „ką daryti su tais autoriais, kurie tik partijos dėka sėdėjo aukštose žymių rašytojų kėdėse“⁷. Manychiau, kad didaktišką ir emocingą, nepaliekantį vietos kitai nuomonei Tamošaičio toną –

J. Baltušio drama tik patvirtina, kad kalbant apie garsius kūrėjus būtina atskirti jų kūrybą ir politinę ar visuomeninę veiklą. [pamerkimo pavojų] suvokdama Vakarų visuomenė kadaise „paklydusių“ rašytojų atminimo nedrabsto purvais ir labai vertina jų kūrinius. Bieka sulaukti laikų, kai ir Lietuvos visuomenės bus pasielgta panašiai (p. 123); Turint tai [Marcinkevičiaus kūrybos įtaką sovietmečiu] omenyje, nematyti ir pozityviai neįvertinti J. Marcinkevičiaus vaidmens sovietmečiu, ką jau kalbėti apie jo vėlesnę veiklą, tiesiog neįmanoma (p. 144)

– geriausiai tikrina ir patikrins laikas, naujos kūrinių interpretacijos, nepaneigiančios nei istorinio konteksto, nei estetinės vertės, tačiau išryškinančios vis kitokius prasmės krūvius. Sovietmečio literatūros tyrimai pastaruoju dešimtmečiu vystomi labai įvairiomis kryptimis, todėl randasi ir naujų literatūros analizių: vienas naujausių ir gal conceptualiausių darbų apie Tamošaičio monografijoje keltus Marcinkevičiaus dramų vertės klausimus yra Redos Pabarčienės monografija *Kurianti priklausomybę. Lyginamieji lietuvių dramaturgijos klasikų tyrinėjimai* (2010), kurioje aptariamai sovietmečio problematikai ypač svarbus skyrius „Nepriklausomas sovietmečio lietuvis. Juozo Grušo ir Justino Marcinkevičiaus dramų“; Baltušio kūrybos vertinimus aktualizavo 2009 m. mokslinė konferencija paminėtos autoriaus 100-osios gimimo metinės⁸; naujus kelius į Eduardo Mieželaičio kūrybos „skaitymus“ rodo literatūrologės Elenos Baliutytės straipsniai.

⁷ Nyka-Niliūnas A., 1999, *Dienoraščio fragmentai*. 1971–1998. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 63.

⁸ Konferencija „Socialistinio realizmo klasika: Kostas Korsakas, Juozas Baltušis, Petras Cvirka“ įvyko Lietuvos literatūros ir tautosakos institute 2009 m. gegužės 22 d.

Vis dėlto monografijos autoriaus tendencija vertinti praeitį įvairių kultūros žmonių, tarp jų ir rašytojų, atsiminimų pagalba, kuriuose *post factum* interpretuojama savo ir kitų elgsena sovietmečiu, yra moksliskai pavojinga ir nelabai patikima. Be abejo, dauguma monografijoje panaudotų prisiminimų svarbūs įvairiems faktams pagrįsti, jiems paaiškinti, bet istorikas negali prisidengti juose suformuluotomis konceptualiomis išvalgomis, neatsižvelgdamas į jų autorių tekstinio manipuliavimo ir nutylėjimo prielaidas ar atsiminimų konstravimo ypatumus, taip pat – kalbėjimą iš pakitusios kultūros ir menininko padėties (pavyzdžiui, literatūrologui iš karto kliūtų perteklinis, supotintas, egzaltuotai romantiškas, barokiškas (Elena Baliutytė) Mieželaičio keli mėnesiai prieš mirtį parašytų autobiografinių fragmentų stilius, kuriuo bandoma slėpti naujos informacijos apie savo gyvenimą nebesuteikiantį turinį). Čia mokslininkui būtų pravertęs hermeneutinis įtarumas, įgalinantis interpretatorių kuo objektyviau „įvertinti tekstą kaip sąšamoninių ir ideologinių jėgų reprezentantą“ (Aušra Jurgutienė).

Taigi, grįžtant prie rašytojų išsilaisvinimo bylos, kitaip tariant, galimybės rekonstruoti desovietizaciją įvairiais lygmenimis, galima reziumuoti, kad Tamošaičio monografija *Prieštaringas iš(si)laisvinimas* verčia persvarstyti įvairius individualių ir bendruomeninių pasirinkimų klausimus ir sutelktai pristato sudėtingą mūsų šalies kaitos laikotarpį. Palaikytina autoriaus nuostata literatūros žmonių laikysenas panardinti į to meto politinę, socialinę terpę, tačiau tyrimo tikslumo ir sąžiningumo dėlei mokslininkui reikėtų vengti supaprastinimo, nemotyvuoto tendencijų išdidinimo, atsargiau komentuoti vidinius ir išorinius prieštaravimus. Kita vertus, kultūros tekstai, jų interpretacijos ir interpretavimas reikalingos žmogui kaip autentiško prasmų akiračio paieška. Todėl tikiuosi, kad skirtingų nuomonių, generoriškų pastebėjimų raiška taps dar vieno daugiabalsio dialogo tarp *savęs* ir *kito* pradžia.